

Sigine Mellemgaard er lektor i etnologi ved Saxo-Instituttet ved Københavns Universitet. Artiklen er et resultat af hendes pågående arbejde om natursyn i perioden i de sidste årtier af 1700-tallet med udgangspunkt i Danmark-Norge.

Nøgleord: naturalier, naturhistoriske samlinger, naturens orden, klassifikation, naturhistoriske praksisser, naturskønhed, følsomhed.

FRA NATUR TIL NATURALIE – OG TILBAGE IGEN

Om naturens orden og (u)ordentlige samlingspraksisser i københavnske naturaliesamlinger i 1700-tallets sidste del

„... men paa Angola, siiger [dvs.] Senegael, har ieg mangfoldig at bede dem om Conquillier, Søe Gevekster eller andre Rariteeter, thi ieg boeler daglig i denne Synd.“

Niels Ryberg til Christian Martfelt 1763.

Naturhistoriske samlinger – små eller store – blev almindelige i løbet af 1700-tallet. Artiklen tager udgangspunkt i et antal samlere og samlinger i de sidste årtier af 1700-tallet i København for således at se på den konstruktion af naturen, som ikke blot opstillingen i samlingen indebar, men også alle de praksisser, der omgav samlingen: fra indsamling og indkøb over forsendelse, præparation, sortering, opstilling og udstilling, iagttagelser, samtaler og følelser. I samlingen skete således en transformation fra naturobjekt til naturalie, men også tilbage igen, idet samlingen opfattedes som en repræsentation af naturen selv. Et bestemt billede af naturen kom frem, men de mange praksisser var ikke kun afspejlinger af et bestemt natursyn og en bestemt viden om naturen, men også med til at forme, hvad og hvordan der udstilledes, og dermed også, hvad natur er.

Naturaliernes identifikation

I 1763 sendte den københavnske storkøbmand Niels Ryberg nationaløkonomen Christian Martfelt ud på en rejse, som først gik til Vestafrika, senere til Vestindien og tilbage via England til København. Rejsen gav Christian Martfelt, som havde studeret statsvidenskaberne, mulighed for at skaffe sig viden om økonomiske forhold disse steder, og den gav Niels Ryberg mulighed for at få viden om en række forhold de steder, han drev sin handel. Formålene med rejsen var altså flere, og Ryberg måtte inden afrejsen til Senegal ønske Martfelt held og lykke på rejsen til Senegal, Barbados, Martinique, Jamaica og „de danske Eylænde“, og at rejsen må være til „[D]eres Fædrenes Lands Nytte og [D]eres egen Velfærds Befordring“. Nogen egentlig instruks ville Ryberg dog ikke give Martfelt, „thi ieg er een Købmand, og jeg overlader til vore Statsmænd hvorledes de vil bane veien for mig at ieg kan arbejde som Købmand“.¹ Hans interesse i Martfelts rejse synes at have været at skaffe viden, som kunne tjene til at udvikle Rybergs handelsvirksomhed disse steder ved at oplyse om måder at dyrke fx sukker og kaffe, måder at forarbejde varerne lokalt, lokale regnemetoder, jordfordeling og efterspørgsel efter varer fra andre steder i verden – fx om der skulle være efterspørgsel efter islandsk klipfisk i Vestindien.² For at lette Martfelts efterforskninger af disse forhold forsynede Ryberg i brevene Martfelt med en række navne og adresser på kontakter, der kunne være ham behjælpelig.

Martfelt fulgte som passager med på nogle af Rybergs skibe, og deltog dermed i den trekantssejlad, som, ved at benytte de gunstige vinde i passaten, brugte Vestafrika til at sælge varer og opkøbe slaver og andre varer for at afsætte dem i Vestindien og dér opkøbe bl.a sukker og rom til afsætning i Europa. At have den interesserede og vidende Martfelt til at berejse disse steder gav dog også Ryberg muligheden for at få ham til at holde øje med naturgenstande, som kunne indgå i Rybergs naturaliesamling hjemme i København – og han var derfor interesseret ikke kun i de nævnte konkylier og havplanter fra Senegal, men også i fx konkylier og fugle fra Vestindien.

Niels Ryberg var i disse år en af Københavns største købmænd og grosserere. Med den stigende internationale udveksling af både europæiske og koloniale varer og de krige, som i sidste halvdel af 1700-årene prægede Europa, havde dansk neutralitet gjort Danmark til et center for import og reeksport. Ryberg kunne li-

1 Brev fra Niels Ryberg til Christian Martfelt, dateret 20.12.1763, NKS 1353 Z, Det kongelige Bibliotek.

2 *ibid.*

gesom så mange andre drage nytte af disse gunstige konjunkturer for den københavnske handel og handelsflåde i almindelighed. Det er denne blomstrende tid, der har fået betegnelsen Den florissante handelsperiode.³ For Ryberg, som var opvokset som fæstebondesøn i Salling og undslap militærtjeneste og stavnsbånd ved at flygte til sin onkel, der var købmand i Ålborg, var dette en mulighed for at tjene store summer på handlen ikke kun på Afrika og Vestindien, men også på Indien, Island, Færøerne og Nordnorge. Typisk for tiden engagerede han sig også i landøkonomiske projekter, når han på sine godser på Fyn og Sjælland arbejdede for et reformeret – udflyttet og udskiftet – landbrug, afløste hoveriet og eksperimenterede med hjemlig tekstilproduktion, som ikke blot skulle gavne fædrelandets økonomi, men også afhjælpe fattigdommen på egnen.

Niels Ryberg engagerede sig også i naturhistorien. Således var han blandt initiativtagerne til Naturhistorie-Selskabet, etableret i København i 1789, ligesom han fra starten var at finde blandt abonnenterne på en bog som Morten Brünnichs „Dyrenes Historie“, som udkom i 1782. Vi ved ikke meget om Rybergs naturaliesamling, men den omtales kort i en række Københavnsbeskrivelser fra tiden.⁴ Brünnich, som var Københavns Universitets naturhistoriske professor, men også gift med Rybergs søsterdatter,⁵ omtalte nogle år senere Rybergs samling med ordene: „Ryberg à formée un cabinet de pierres, de mineraux, de coquillage, de coraux et d’insectes, où l’on trouve des choses fort curieuses“. ⁶ Det skete i en bog, som i øvrigt var tilegnet Ryberg, hvilket Brünnich begrundet dels med sit personlige venskab med Ryberg, dels med Rybergs patriotiske arbejde med at etablere hørespinderier blandt bønder til afhjælpning af fattigdom på landet og med at „comme l’étendue de Votre commerce Vous a fourni l’occasion d’augmenter Vos connoissance dans l’histoire naturelle & de contribuer à enrichir le cabinet de l’Université“. ⁷

Ryberg var typisk for den florissante tid i sine interesser og sit engagement i naturhistorien. Naturaliesamlingerne blev almindelige i de sidste årtier af 1700-tallet – i al fald i mere velhavende kredse, men tilsyneladende også i andre.⁸

3 Feldbæk 1990: 296 ff.

4 Således i Holck 1774: Ryberg har et 'Natural-Cabinet'. Holck 1777 nævner en „Samling af Naturalier, hvoriblandt nogle Stykker særdeles udmerker sig“. Endvidere Hauber 1770, Brünnich 1782.

5 Dansk biografisk leksikon 1887–1905.

6 „Ryberg har skabt en samling af sten, mineraler, konkylier, koraler og insekter, hvor man finder meget interessante ting“. Brünnich 1805, s. 114. m.o.

7 .. „at De som følge af Deres handel har haft lejlighed til at forøge Deres viden inden for naturhistorien og bidrage til at berige universitetets [naturalie]kabinet“. Brünnich 1805, dedikationen. m.o.

8 Jeg bruger her betegnelserne naturaliekabinet, naturaliekammer, naturaliesamling og naturhistoriske samlinger synonymt, som de også bliver det i datidens sprogbrug. Dog er der en tendens til en glidning fra 'kabinet' og 'kammer' til, at man taler mere om 'naturaliesamlinger' og 'naturhistoriske samlinger' i løbet af sidste del af 1700-tallet.

De fandtes både hos privatpersoner, hos selskaber og på læreanstalter. De kunne være skabt med sigte på undervisning, nogle havde mere karakter af specialsamlinger, ofte båret af en videnskabelig eller nationaløkonomisk interesse, andre var først og fremmest dannet for fornøjelsens og dannelsens skyld – eller rettere var de vel altid alle ting på en gang, men med forskellig vægt. Især var samlinger af mineraler, insekter og konkylie almindelige, men oftest optrådte de i sammensætninger – og oftest med en større eller mindre bogsamling, som var nødvendig for at få viden om naturalierne, ikke mindst for at kunne artsbestemme dem. Samlingerne kom i alle størrelser: fra de store, velbeskrevne, som sammen med de tilhørende bogsamlinger kunne fylde hele rum, til blot et lille skab i stuen, og det er sådan de – spredt og ret tilfældigt – kommer til syne i samtidens naturhistoriske faglitteratur, Københavnsbeskrivelser, brevvekslinger, skifter, rejseskildringer og erindringer. Der var både offentlige og private samlinger – eller rettere: samlingerne var hverken det ene eller det andet eller også var de begge dele på en gang, for en egentlig skelnen mellem de to ting er misvisende. Omfattende samlinger, hvad enten de ejedes af privatpersoner, selskaber eller læreanstalter, blev besøgt af andre samlere og naturhistorisk interesserede, og besøgende blev i alle tilfælde vist rundt af den, der stod for samlingen.

Jeg vil i denne artikel se nærmere på, hvordan genstande fra naturen forarbejdes og ordnes, så de kan indgå i naturaliesamlingerne. Det handler altså om den proces, hvor ting fra naturen transformeres til naturalier. Genstandene bringes nemlig til at sige noget om naturen; de skal repræsentere naturen på en ganske bestemt og velordnet måde. Denne repræsentation af naturen i samlingen beror på en omdannelse af ting fra naturen til naturalier, som imidlertid sker gennem praksisser, som ofte ikke udspringer direkte af det, samlerne opfattede som selve naturens orden, men som har kontingente træk og på den måde kan være lidt uordentlige. Jeg vil altså fokusere på, hvordan naturaliesamlingerne på én gang tænkes at afspejle en orden, der allerede er givet af naturen selv, og samtidig bliver bygget op gennem en serie af konkrete praksisser, der inkluderer handelsforbindelser, gaveudveksling, opbevaringsforhold, konservering og æstetiske og moralske værdisætninger.

Naturobjekterne transformeres til naturalier i en proces, hvor de udvælges, indsamles, transporteres, præpareres, klassificeres, sorteres, udstilles og dermed bliver til naturalier og kommer til at repræsentere naturen. Nu er de nemlig repræsentanter for en naturens orden, som er både mere ordentlig og mere natur, end den, de kom fra. Naturobjekterne bliver naturalier, når de indgår i og bekræfter en struktur, der giver dem mening. Transformationen involverer således en ordensskabelse, men også en række til dels uordentlige praksisser på vejen til denne ordensskabelse, hvori der indgår en række aktører: ikke kun den naturkyn-dige, samleren, men også naturaliehandleren, bøgerne, som udgør referencesamlingen, præparatorerne og gæsterne, som følger med i og beundrer naturens or-

den. Men selvom forarbejdningen og den praktiske håndtering er essentielle dele af den taksonomiske ambition, så efterlader de sig ikke mange spor i kilderne. I det følgende vil jeg ikke desto mindre eftersøge spor efter disse praksisser og se, hvordan de er afgørende for at frembringe naturalierne på en særlig måde.

For Ryberg synes naturaliesamlingen at have været en kærkommen adspredelse fra forretningerne og noget, han efter eget udsagn dagligt 'boler i' – dvs. indlader sig med⁹ eller dyrker (også selvom der, som vi skal se senere, ikke er skyggen af synd involveret).

Naturalierne kunne anskaffes gennem naturaliehandlere i ind- og udland – Ryberg indførte således mineraler fra Lübeck¹⁰ – men lige så udbredt synes det at have været at få dem som bytte eller gaver fra andre samlere eller naturhistorisk interesserede. I et af brevene til Martfelt skrev Ryberg således:

„Tak for godt Løfte om Colibrit, om Concilier, Mineralier etc!, Fiske [?], Sten [?], de skaffer mig nogen ... [?]...hen saa at jeg kunde faa noget at briler med i min [!] lille Natural Cabinet. Den gode her Oberconducteur von Rohr har været saa artig at uforskylt og sendt mig en artig Colection af Insecter, jeg kan og siige dem hvor fornøied jeg er derved, saadant er snart det eneste, der skal formilde de ubehagelige erindringer, om mine Penger der gaar i Luften [?] ved den fortrædige Vestindiske Handel, forglem mig icke og hils alle mine Venner [...], og lev i øvrigt fornøied til vi ses.“¹¹

Ryberg kunne mere end nogen anden benytte et globalt netværk, hvilket også kommer til udtryk, når han kunne modtage naturalier fra den landmåleruddannede, naturkyndige J.B. von Rohr, som regeringen havde udsendt til Dansk Vestindien for at foretage opmålinger med pålæg om også at indsamle naturalier.¹² Ganske vist var netværket globalt, men det havde sine tyngdepunkter på steder, hvor Ryberg havde sine forretningsforbindelser. Der er derfor i de mange naturhistoriske samlinger meget naturligt en tendens til, at det er fædrelandets natur og især dets kolonier og handelsstationer, der repræsenteredes.

Når Ryberg kan bede Martfelt skaffe ham 'Conquillier, Søe Gevekster eller andre Rariteeter', så er det på én gang meget præcist – det fremgår således af brevene til ham, kolibrien skal være han og hun med rede – men også med en forventning om, at Martfelt selv kan afgøre, hvad det kunne være: 'andre Rariteter' og

9 Ordbog over Det danske Sprog, opslaget „bole“.

10 Rasch 1964, s. 345.

11 Ryberg til Martfelt, dateret 26.3.1765, Ny Kongelige Samling 1353 2. Selvom Ryberg var en særdeles fremgangsrig og dygtig købmand og grosserer, så blev sukkerhandlen på Vestindien og slavehandlen på Guinea ikke så indbringende, som han havde forventet, og dette var formodentlig en del af baggrunden for at sende Martfelt på rejse. Opslaget „Ryberg, Niels“ i Dansk Biografisk Leksikon 1979–84.

12 Gosch 1873, s. 437.

'noget at brillere med'. Martfelt formodes således at være i stand til at se, hvad der kan passe ind i Rybergs samling – hvad der altså kan blive et naturalie. „Vær i øvrigt fornøied og glem ikke Colibriten og noked saadant læckert til deres Vens Fugle, Conquilie eller Mineralie Cabineth“, skriver Ryberg til Martfelt juleaftensdag 1764.¹³ Det er kendetegnende for Rybergs breve til Martfelt, at analysen – den proces, som bestemmer og placerer et naturalie i sin 'rette' sammenhæng i samlingen og dermed også i naturens orden – allerede sker, inden den bliver samlet ind. Ryberg efterspørger således bestemte typer naturgenstande: konkylier, kolibrier, mm – men forudsætter også, at Marfelt kan udvælge andre sjældne naturgenstande, fordi han har det rette blik på dem (eller snarere *for* dem). Den klassifikation af naturen, som samlingen er udtryk for, begynder således allerede i ønsket om bestemte naturalier, idet det nemlig er et bestemt blik på naturen, som gør naturaliesamlingen og dens elementer relevant.

Det klassificerende blik

I 1700-tallets naturaliesamlinger var det den videnskabelige systematik, der var i centrum. Samlingerne organiserede genstande fra naturens tre riger – sten, planter og dyr – efter taksonomiske principper i klasser, ordner, familie, slægt og art. Insekter (en klasse) var eksempelvis grupperet sammen, og indenfor det havde sommerfuglene (en orden) rum, og her sammenstilledes så de forskellige arter.

Samlingerne kunne se ud, som den, man kunne finde på Københavns Universitet, og som man kunne bese enten i forbindelse med forelæsningerne på universitetet eller ved at henvende sig til professor Morten Thrane Brünnich, der havde bolig sammesteds.¹⁴ Dette 'Universitetets Naturalteater' (indrettet 1770) var naturligvis langt mere omfattende end de private samlinger, men kan belyse den måde, naturalierne samledes for at fremstille naturens orden.

Indgangen skete fra Nørregade (det nuværende nr. 10); hvor en trappe førte op til 1. sal, og til højre (mod syd) gik nu en lang gang, hvori samlingen allerede begyndte, for her var de dyr anbragt (vel fortrinsvis under loftet og på væggene), som var så store, at de dårligt kunne få plads i selve naturaliekammeret.¹⁵ I værelserne langs gangen havde Brünnich sin private bolig (hvori han havde sin private samling), men gik man lige ud ad den lange gang, nåede man et stort værelse med 7 vinduer vestpå ud mod Nørregade, 7 østpå ind mod universitetsgården og 2 i gavlen sydpå ud mod Frue Kirke. Mellem vinduerne langs de to langsider stod høje skabe indrettet nederst med skuffer, ovenpå med hylder med glasdøre for, og

13 Ryberg til Martfelt 24.12.1764, Ny Kongelige Samling 1353 2.

14 Spärck 1945 og Veyviser 1771.

15 Dette og det følgende er baseret på: Brünnich 1782 (og beskriver dermed tilstanden omkring 1782); Grane og Hørby 1993. Jfr. også Garboe 1959, bd. I s. 148.

under vinduerne stod tilsvarende møbler, blot med skuffer. I disse skabe og skuffer opbevarede samlingen af forsteningerne systematisk ordnet efter plante- og dyresystemer og mineralsamlingen efter genstandenes fundsted. Fire af skabene blev brugt til udstoppede dyr og „indianske“ fugle, mens de europæiske dyr var udstillet i to meget større skabe, som stod frit i rummet. For enden af rummet, mellem de to vinduer i gavlen, var insekter anbragt i et stort skab med skuffer i en særlig anordning, hvor dagsommerfugle var sat mellem to stykker glas, så man kunne se dem fra begge sider. De to hjørneskabe var indrettet til konkylierne, hvoraf nogle lå på de trappeformede hylder, andre i skuffer – hver art og varietet (altså variationer inden for arten) i sin æske af blåt papir.

Den anden endevæg – den som vendte ind mod gangen, man kom ind ad – var helliget dyrene i sprit. Her stod et stort skab med de 2000 glasflasker med zoologiske præparater. Dørene, der var dybe og forsynet med hylder, kunne indeholde yderligere 500 mindre præparater. Væggene ved siden af var også inddelt i hylder med glasflasker indeholdende større dyr. På denne væg var åbenbart også koraler, andre havplanter og tørrede fisk. Bemærkelsesværdigt nok – men ikke særlig typisk for samlingerne – rummede denne samling også i to små skabe for sig selv nogle mumier med tilhørende ægyptiske oldsager, vistnok fordi Brünnich havde en særlig interesse i balsameringsteknikker.

I denne samling som i tidens andre naturhistoriske samlinger var naturens orden, taksonomien, i centrum. Det var slet og ret udstillinger af den måde, naturen i sig selv formodedes at være ordnet på – i klasser, ordner, familier, slægter og arter. Det var denne klassifikation, der var i centrum, og fokuset var udelukkende på dyrenes formtræk; de synlige ligheder og forskelle mellem arterne. Der var ikke plads til sammenhæng og afhængigheder mellem de forskellige biologiske livsformer. Udstillingen fremstillede ikke dyrene eller planternes liv blandt andre dyr og planter – men udelukkende deres formmæssige træk, som adskiller dem fra andre arter. Der er plads til morfologi, men ikke fysiologi.

Den orden, der var at finde i naturaliesamlinger som denne, svarer helt til den orden, Michel Foucault beskriver for klassikken (dvs. rundt regnet tiden fra begyndelsen af 1600-årene til lige omkring år 1800). Ganske vist er fokus i hans *Ordene og tingene* mere på orden end på ordensskabelse, og jeg skal senere argumentere for et større fokus på naturaliernes forarbejdning, men Foucaults analyse lukker udstillinger som Naturalteatrets på Københavns Universitet op for os på interessante måder. Det, der konstituerede viden i den klassiske tid, var i følge Foucault en orden af forskel og identitet. Hvor viden tidligere – i renæssancen – var bygget på ligheder, der havde en skjult og til dels magisk karakter, var det nu direkte iagttagelige, identiske former – fx i planternes støvdragere og støvfang, som tillod mennesker at skabe eller gengive en orden ved at etablere systemer til at skelne mellem og ordne disse forskelle og identiteter.

Naturhistorien er i *Ordene og tingene* en af de tre videnskaber, Foucault bruger til at illustrere og analysere den måde, man overhovedet kunne vide på i klassikken – dens epistemologi. Her handler det nemlig om at ordne verden i tavler og skemaer, og dermed bekræfte forestillingen om en universel orden, hvor alt fra det enkle til det mest komplekse havde sin plads. Afsnittet om klassikkens naturhistorie har hos Foucault slet og ret fået overskriften 'klassifikation', fordi det er dét, der står i centrum for naturhistorien som videnskab.

I klassikkens samling drejede det sig om at systematisere efter forskel og identitet i en tydelig orden af taksonomier og tavler og dermed fordele genstandene efter ordener, klasser, slægter og arter. I *Ordene og tingene* bemærker Foucault helt kortfattet, at denne naturhistories materialer var steder, hvor ting sammenstilledes i herbarier, samlinger og haver. På disse steder grupperedes skabningerne med deres overflader synlige sammen med andre med samme træk. Naturhistoriekabinetet og den botaniske have repræsenterede således en ny måde at sætte ting sammen på, en ny måde at betragte og beskrive dem.¹⁶ Disse haver og naturaliesamlinger var netop de „uundgåelige korrelationer på institutionsniveauet til denne ordning“ af ordene og tingene. Og Foucault bemærker videre: „vigtigheden af dem for klassikkens kultur ligger ikke så meget i, hvad de gør det muligt at se, som i hvad de skjuler, og i hvad de i kraft af denne usynliggørelse tillader at fremkomme; de lukker af for anatomen og funktionen, skjuler organismen“ for at kun at vise de synlige former. Haverne og samlingerne er derfor en slags „bøger, fyldt med strukturer; det er stedet, hvor kendetegnene kombineres, og hvor klassifikationerne fysisk udstilles“.¹⁷ Denne udstilling rummede ligesom datidens naturhistorie dårligt nok *liv* og organiske sammenhænge, som nemlig først kommer til med et nyt episteme.

I *Ordene og tingene* er det måderne at vide på, der står i centrum, og de naturhistoriske samlinger fylder påfaldende lidt i betragtning af, at de var så essentielle for naturhistorien. For Foucault bliver samlingerne udtryk for den nye orden af ord og ting, mere end de i kraft af deres materialitet tildeles betydning som medskaber af denne orden. Imidlertid skaber den måde, naturen udstilles på, også en bestemt idé om naturen – ligesom også de praksisser, der er forbundet med etableringen og vedligeholdelsen af samlingen både reflekterer en viden og genererer en viden. Måderne at omgås naturalierne får derfor konsekvenser for den viden, man har om naturalier og natur.

Forarbejdnings

16 Foucault 1994, s. 131.

17 Foucault 1994, 137 m.o.

Transformationen af en ting fra naturen til et naturalie er at lade det indgå i en særlig, velordnet sammenhæng, således at det kan repræsentere præcis det, som det skal: naturens verden eller måske rettere: naturens orden. Jeg har argumenteret for, at forarbejdningen allerede er til stede i blikket, der udvælger naturalierne som egnede repræsentationer af naturen. Men hvis vi skal belyse de naturhistoriske samlinger som andet end udtryk for epistemer, så hører også den forarbejdning med, som gør samlingen mulig: indsamlingen, transporten, præpareringen. Disse aspekter er vigtige at få med, ligesom alle andre typer praksisser (sociale, litterære, kropslige), fordi naturhistorien kan beskrives som praksisser, gennem hvilke viden fremsættes, sikres og forsvares,¹⁸ og disse praksisser derfor er med til at skabe den naturhistoriske viden og altså naturen.

Indsamlingen af materiale til naturhistoriske samlinger kunne ske på flere måder, og disse fik også konsekvenser for, hvad samlingen var. I tilfældet med universitetets naturalteater bestod samlingen fortrinsvis af en samling, der var overført fra det nedlagte „Natural-og Husholdningskabinet“ på Charlottenborg, samt af Brünnichs egenhændigt anskaffede materiale. Men der blev også indkøbt på auktioner, som oftest vel efter afdøde samlere. I 1780 kunne man i avisen læse opfordringer til læserne om at indsende naturalier,¹⁹ og Brünnich kan i sin beskrivelse af Naturalteatret opliste en række gaver givet af samlere, herunder Niels Ryberg, som har foræret et par tvillinger (vel slaver, formentlig i sprit), som fødtes og døde om bord på et af Rybergs skibe.²⁰ For at skabe gode og omfattende samlinger, kunne det således være vigtigt at alliere sig med kontakter fjernt og nært, og et stort plus var det, hvis man kunne alliere sig med bekendte med ophold i fjerne landsdele og kolonier, som kunne sende naturalier hjem.²¹

Derfor var der en tendens til, at en særlig global geografi spillede ind i etableringen af samlingerne: en geografi, der til en vis grad havde udgangspunkt i fædrelandet og dets kolonier og handelsstationer. På sin vis er det lidt paradoksalt, at samlingen på samme tid var global, eller i al fald kolonial – og naturaliernes oprindelsessted ikke betød alverden. Steder gav ikke mening til samlingen, som noget, der kunne forklare den og dens dele ved at pege tilbage på arternes levested og fx føde og fjender, men kunne dog godt være en repræsentation af eller indgang til at forstå potentielle ressourcer, som fx i mange mineralsamlinger, hvor norske mineraler dominerede, både fordi de var lettere at anskaffe, og fordi de repræsenterede fædrelandets egne ressourcer. I enkelte tilfælde mødtes de to principper således i samlingen: naturalierne ordnedes efter systematikens regler

18 Dette hævder bl.a. videnskabshistorikerne N. Jardine og E. Spary 1996, s. 8.

19 nemlig i Adresse Contoirets Efterretninger. Spärck 1945.

20 Brünnich 1782.

21 Jfr. Mellemgård 2004, hvor jeg ser på Naturhistorie-Selskabet i København som et i Latoursk forstand 'beregningssenter', der formår at mobilisere et stort netværk af naturkyndige, naturelskende samlere, beboere i provinsen, udsendte rejsende, mænd og kvinder i indsamlingen af naturalier og viden.

– i jordarter, metaller osv. – men også efter topografiske principper – om de var fra Kongsberg eller Bornholm – og repræsenterede i dette tilfælde derfor også en topografisk interesse og et fokus på udnytbare ressourcer.

Det var ikke altid nemt at sende naturalierne over hverken store eller små afstande. Skrøbelige genstande som konkylier måtte pakkes godt ind, og forgængelige naturting som dyr og planter måtte enten tørres eller nedlægges i sprit. Man kunne finde vejledning til dette i Duhammel du Monceaus *Underretning om, hvorledes Træer, perennerende Urter, Frøe, og adskillige andre Naturalier, bedst kand forsendes til Søes* (1760). Her fik man beskrivelsen af, hvordan man skulle gå frem med nedpakning af de forskellige genstande. Planter skulle plukkes (her var visse årstider bedst egnet), tørres i en gammel bog, presses og så tørres i solen eller en ovn. Af store dyr sender man skindet, som skal nedlægges i kalk eller saltes og tørres. Eller man kan sende kranie og evt. skelet, men så må det rengøres for kød. Dyr op til størrelse med en due, hermelin eller sild kan lægges i brændevin eller rom, når indvoldene er taget ud og erstattet med blår. Hummere og krebs tørres eller lægges i brændevin eller rom, og konkylierne tømmes for 'fisken' ved at lægge dem i kogende vand og trække den ud. du Monceau råder til at indpakke dem i „Bomuld, Blaar, Uld eller andet saadant, og bruge ald mulig Forsigtighed med dem at de ikke brække på Reysen“.²² Når man sender naturalierne afsted, må man sørge for at sende meget af hver slags, fordi de kan gå i stykker eller blive fordærvede undervejs. Der bør medsendes lister over naturalierne med de europæiske, latinske og de fremmedes folks navne på dem, og man bør med herbarierne (de tørrede planter) sørge for at beholde et identisk eksemplar med numre, således at man senere kan identificere de planter, som botanisk interesserede i Europa måtte efterspørge.

Et indtryk af, hvad det kunne kræve at nedpakke og transportere naturalier kan man få i boet efter præsten og konkylieeksperten J.H. Chemnitz, som i 1800 efterlod sig en gigantisk konkyliesamling. Det blev den unge naturhistoriker H.S. Holten, der blev engageret til dels at pakke samlingen ned, dels udarbejde et katalog. I løbet af de første måneder efter at arbejdet var påbegyndt, indkøbtes da også flere gange materialer, som Holten skulle bruge: papir, blår, hør, søm og sejlgarn.²³ I første omgang blev der lagt godt 11 rdl. ud til konkyliernes indpakning. Men det rakte langt fra. Der måtte flere gange bestilles flere kasser hos snedkeren til nedpakningen og sammen med det indkøbte papir, blår, hør og sømmene løb dette op i 14 rdl., svarende til Chemnitz' familiens tjenestepiges løn i et år.

Som vi allerede har set, var det i kraft af netværk, interesser og handel en særlig geografi, som kunne præge samlingen. Men det handlede også om holdbarhed, for transporten i sig selv kunne være vanskelig nok, især når man havde

22 du Monceau 1760, s. 85

23 Hof- og Stadsrettens Skiftedokumenter 3/25 (1800), (LAS).

med letfordærvelige eller meget skrøbelige naturalier at gøre, og til en vis grad var det også med til at bestemme, hvilke naturalier og i hvilken tilstand naturalierne ankom, og det var med til at understrege samlingens fokus på ydre form og 'lukke af for liv og biologi'. Konkylieerne indsamledes og forhandlede altid tomme for deres beboer, og det var også, hvad du Monceau lagde op til, selvom han erkendte, at „Til Natur- Historiens Befordring ville det være nyttigt, at sende eendeel Snækker [konkylieer] med Fisken i, som da måtte legges i Tafia eller Ruum“, for at undgå at de forrådnede.²⁴

Præparatorer, som kunne forhindre, at naturalier blev fordærvede, og sætte dem i stand, så de egnede sig til udstilling, var i denne periode få, men efterspurgte, og udstopning var i øvrigt et område, hvor også kvinder medvirkede til opbygning og bevaring af samlingerne. De folk, som skulle samle ind for Naturhistorisk Selskab forskellige steder i verden, fik undervisning af selskabet i fx „Behandlings Maader at udstoppe Fugle og Fiske samt at omgaaes Krebs og Krabber og [blev underrettet ...] om de Haandgrebe som dertil er fornødne“.²⁵ Undervisningen blev varetaget af selskabets bud, præparator og underviser J.C. Nepperschmidt, som var uundværlig for selskabet – så uundværlig, at man besluttede at genansætte ham, selvom han tilsyneladende pga. en spillegæld havde taget af kassen, når han indkasserede medlemskontingenter. Han var nødvendig for selskabet pga. sine evner som præparator og underviser, og fordi han havde en omfattende viden om naturalier. Nepperschmidt havde ved siden af sin stilling som bud en betydelig handel med naturalier sammen med sin kone, der også virkede som præparator.²⁶

Der var således mange forskellige mennesker og mangesidige praksisser involveret: givere og indkøbere fjernt og nært, præparatorer, som besad meget eftertragtede færdigheder, besøgende, som var med til at opretholde rationalet i samlingen, læserne, som medvirkede til at etablere betydningen af bøger og kataloger. Samlingen var derfor ikke kun en vidensform, men var også det sted, videnskaben så at sige foregik,²⁷ og det, naturhistoriens forskellige aktører konkret mødtes om.

En række praksisser omgav altså samlingen, og nogle af disse var uordentlige i den forstand, at de ikke kun udsprang af samlingens logik og viden om naturens orden – men også beroede på en særlig (kolonial) geografi, naturalierens holdbarhed, tilstedeværelsen af forarbejdningsteknikker osv. Disse praksisser satte også deres præg på samlingerne og den viden, de repræsenterede og skabte, men

24 du Monceau 1760, s. 85. Tafia er ligesom rom fremstillet ved destillation på basis af rørsukker.

25 Udateret indførsel (dec. 1792) i Naturhistorie-Selskabets deliberationsprotokol 1792-1803. Zoologisk Museums Arkiv, København.

26 Pro Memoria fra J. Nepperschmidt dateret 10.12.1803 (bilag i Naturhistorie Selskabets deliberationsprotokol). Jfr. også Jakobsen 2007.

27 Jfr. Jardine 2001.

praksisserne var ikke mere uordentlige, end at de via vejledninger, instrukser og beskrivelser søgtes ordnet og standardiseret.

Klassifikationen af naturalierne og indlemmelsen i samlingen var i sig selv en af disse praksisser. I bogen *Sorting things out* (1999) tager de to forfattere G. Bowker og S. Leigh Star udgangspunkt i, at det ikke er nok, som blandt andet Foucault gjorde, at se på kategorisering og klassifikation som gode indgange til studiet af social orden. Man må også se på, hvordan klassifikationer skabes og opretholdes gennem forskellige arbejdspraksisser i lighed med dem, vi så ovenfor. Skal man følge dette, må man konstatere, at klassifikationerne i samlingen ikke er en færdig orden, etableret for bestandig – men at klassifikationen derimod finder sted på rejsen, i botaniseringen, i diskussionerne og i samlingen. Det åbner man stedvis spor af, fx i biskop Mynsters erindringer. Han havde haft Chemnitz som huslærer og huskede „de Kasser med Conchylier, der ideligen ankom, og efterhånden bleve sorterede“.²⁸ Chemnitz havde som nævnt selv en meget omfattende konkyliesamling, som også udgjorde materialet for hans arbejde med storværket *Neues systematische Conchyliencabinet*. Som citatet imidlertid afslører, så foretog Chemnitz også artsbestemmelser for andre konkyliologisk interesserede.

Samlingspraksis som bevægelig og bevægende orden

I naturaliesamlingerne var opstillingen tilsyneladende ikke gjort en gang for alle: klassifikationen sluttede ikke med, at genstandene var fremskaffet og opstillet, men fortsatte i en om- og nyklassifikation. Det var således ikke kun de nyankomne genstande, der skulle indlemmes i samlingen, for samlerne kunne tage naturalier ud af opstillingen, ikke blot for at betragte dem, men også for at klassificere dem på ny.

Det, vi kan lære af dette er, at klassifikationen ikke var statisk og abrupt, men dynamisk og fortsat. Det er også Staffan Müller-Willes konklusion på sin analyse af den berømte naturhistoriker Carl von Linnés samlingsmøbel. Linné anbefalede nemlig – i modsætning til, hvad der var almindeligt, nemlig at placere flere planter på hvert ark i herbariet og binde dem sammen til en bog – at hver plante fik sit ark og at disse opbevaredes i en slags skab med hylder og med regulérbar afstand mellem disse. Det gjorde, at genstandene kunne tages ind og ud af samlingen. Samlingsmøblet illustrerer derfor, hvordan taksonomien på den ene side blev søgt fikseret, på den anden side at tingene mobiliseredes i den forstand, at de kunne skifte placering.

28 citeret fra H.P. Schepelern 1983, s. 46.

Det er Bowker og Stars argument, at klassifikationen er såvel symbolsk som materiel, fordi den også bliver et aspekt af den fysiske verden.²⁹ Klassifikationen er således ikke kun en bestemt måde at organisere viden på, men er så at sige bygget ind i den fysiske verden. Den skal – selvom den bliver usynlig for os – opretholdes gennem bestemte praksisser i et fysisk rum.

Således også i naturaliesamlingen med dens møbler og blå papiræsker. I universitetets naturalteater var møbleringen næsten nøjagtig som den, man fik det anbefalet af en af tidens fremtrædende naturhistorikere, Valmont de Bomare, hvis store ottebinds opslagsværk var en af de mest udbredte bøger hos tidens københavnske samlere.³⁰ Kabinettet må, pointerer de Bomare, være i en orden, der stemmer overens med selve naturens system. Den må deles op efter de tre naturriger – således at mineraler, planter og dyr fylder hver sin væg, og den bør bygges op med skabe med hylder for oven, skuffer for ned. Hvert skab kan så passende have et emaljeskilt med angivelse af den klasse af naturgenstande, det indeholder, og til nogle af naturalierne anbefaler de Bomare en opbygning af skabene med trappeformede hylder i lighed med dem, man fandt i Naturalteatret. I midten kan et snekkebord placeres – et stort bord med en række små rum med plads til de forskellige familier af konkylier og de enkelte arter – en indretning, der ligefrem inviterer til det fortløbende arbejde med klassifikationen, som naturaliesamlingen altså tilsyneladende indebar. De større naturalier – sukkerrør, kokosnødder, horn fra forskellige dyr og en ramme med tørrede fiskeskind – kan så placeres på væggene og ovenpå skabene.³¹ På den måde bliver klassifikationen indbygget i hele samlingens opbygning, lige fra rummenes inddeling efter naturrigerne over møblerne, der repræsenterer klasserne i naturens orden, til arterne i Naturalteatrets blå æsker og de snedige indretninger, der gør det muligt fx at se insektarterne fra begge sider.

Klassifikationen blev da også en konkret praksis, når uden- og indenlandske rejsende aflagde besøg i privatpersoners, selskabers eller læreanstalters samlinger. I datidens beskrivelser af og vejvisere til København omtales de væsentligste samlinger, og man henvises til, hvor man skal kontakte ejeren for at komme til at se den. Fra erindringer og dagbøger af rejsende til København får vi fornemmelsen af, at det faktisk var almindeligt.

Det kunne for eksempel finde sted, som da den venezuelanske politiker Franciscos de Miranda i vinteren 1787-88 besøgte København og i den forbindelse også besøgte en række københavnske naturaliekabinetter, hvor han blev vist om af ejerne eller – i Naturalteatrets tilfælde – af bestyreren Brünnich. Dér bemærkede Miranda især de store antiloper fra Kap det Gode Håb, et bæltedyr fra Kina, en

29 Bowker og Star 1999, s. 39ff

30 Denne vurdering er baseret på en gennemgang af skifter i forbindelse med mit pågående arbejde om naturhistoriske samlere i København i perioden 1760-1810.

31 de Bomare 1767-1770, opslaget "Naturhistorie".

lille moskushjort og en bestemt slags „meget sjælden konkylie“, som han især bemærkede, fordi han så disse dyr for første gang. Han lagde også mærke til nogle mumier, som Brünnich havde dissekeret, fordi denne interesserede sig meget for præparerings- og balsamerings teknikker. Dagen efter besøgte han pastor Chemnitz og så med beundring hans meget omfangsrige samling, hvor de enkelte arter blev betragtet, drak chokolade og holdt en „3 timers konference om conchylier“. ³² Der var altså en hel praksis forbundet med samlingen; ikke blot at have og opretholde den, men at besøge hinanden, blive grundigt rundvist i samlingen, samtale om naturens verden og udveksle naturalier. Disse samtaler involverede en 'arbejdspraksis', hvor man talte om de enkelte genstande, og om hvordan de repræsenterer bestemte arter, og dermed en praksis, som til stadighed ikke blot klassificerede naturobjekterne igen, men også reproducerede klassifikationen. Ganske vist er embedsmanden August Hennings i denne sammenhæng lidt uden for min valgte tidsperiode – hans besøg fandt sted i 1802 – men hans beskrivelse er illustrerende nok. Han besøgte således, ligesom Miranda havde gjort, Spenglers konkyliesamling, og fandt den 'sehr schön' og tilbragte et par 'unterhaltende Stunden', ligesom han også besøgte den enestående samling, de to embedsmænd Sehested og Tønder-Lund i fællesskab havde af insekter, og vistest rundt i tre timer af de to herrer. „Wir bewunderten den Bau, die Schönheit und die Menge dieser Thiere, so wie den Fleiss der Menschen, alles in der Natur zu entdecken und zu ordnen“. ³³

Vi har ikke nogen beskrivelser af, hvordan et besøg hos Ryberg kunne forløbe, men Miranda besøgte i 1788 hans grosserer-kollega Frédéric de Conincks samling i hans „pragfulde hjem“ i Bredgade, hvor han beså en „meget smuk samling af fugle, og frem for alt en bog om risens dyrkning“. ³⁴

I beskrivelsen af de forskellige rejsendes besøg i naturaliesamlingerne er det karakteristisk, at de besøgende ikke blot indføres i samlingens opbygning, ser de mest betydningsfulde stykker, men også at man samtaler om naturens verden. I beskuelsen af samlingen forventes man således at føle på bestemte måder og udtrykke det i samtalen med ejeren. Samlingen skulle opvække følelser som dem, som Miranda fik ved synet af Chemnitz samling: „... men hvad der især er udmærket og complet er hans samling af conchylier – oh, hvor Naturen dog er udtømmelig i sin mangfoldighed! dér er en conchylie over al beskrivelse skøn i farven, dér et Venus hjerte, kaldet saaledes efter formen, dér en anden af form

32 Rostrup 1985, s. 204–207.

33 „Vi beundrede disse dyrs opbygning, skønhed og mængde, såvel som menneskets flid med hensyn til at opdage og ordne alt i naturen“. Bobé 1934, s. 32. Karakteristisk nok besøgte Hennings også Kunstkammeret og samlingen på Rosenborg, som han fandt rodet og uden orden (s. 63,134), idet de manglede den taxonomiske orden, han fandt i de øvrige omtalte samlinger. Noget kunne tyde på, at de gamle samlingers gamle orden fremstår som det rene rod for Hennings, mens 'klassikens orden' fuldt ud giver mening for ham.

34 Rostrup 1985, s. 205.

som en vindeltrappe, dér en mageløs nautil, dér en 'Storadmiral' med en uendelighed af farver, dér andre fra Tahiti &c. Ejeren var så venlig at give mig en fortegnelse".³⁵ En af samlingens formål var således at opvække en følsomhed over for naturen, ikke kun i samlingen, men også udenfor. En god naturaliesamling forventedes således at have en dannende og civiliserende effekt. Den skulle ikke kun stå for flid og stræbsomhed³⁶ – som var det, Hennings kom til at imponeres over ved Sehested og Tønder-Lunds omfattende og skønne samling, men også for smagens forædling og en ret følelsesøkonomi.³⁷ Værdsættelsen af naturens skønhed var et vigtigt element i menneskets dannelse, og naturaliesamlingen var et udmærket udgangspunkt for at lære dette, ligesom den også i sig selv var et vidnesbyrd om ejerens gode smag og dermed også den beskuers, som evnede at påskønne en fuldkommen og smuk samling. Besøgende i samlingerne fæstnede sig derfor både ved samlingernes omfang og fuldstændighed og ved dens æstetiske kvaliteter – samlingerne blev således beskrevet som 'meget smukke' og som noget, der, når det er bedst, afspejler selve naturens skønhed.

Netop fordi samlingen tænktes at have denne dannende og civiliserende virkning, var et almindeligt synspunkt, at naturhistorien skulle være for alle. Den borgerdydige Tyge Rothe kunne således mene, at det ville være gavnligt, at de „saa kaldede ulærde kunne efter sin Stilling, betragte Naturen: finde reede i den: læse i den, som i den store Aabenbaring: nyde Livets sande Roeskab [dvs. glæde]" for derved at vække dem til forestillinger, der „kunne forædle, styre, opmuntre, lyksaliggøre Mennisket i hver hans Stilling, og fylde hans Dages Timer med lystelig Roeskab".³⁸ For ham har naturhistorien til formål at opvække „den Lyst, Forædlelse, filosofiske Geist, høymodige Religiositet, og borgerlige Virksomhed, hvilken kan vindes ved at betragte Naturen".³⁹ de Bomare støtter disse synspunkter, når han skriver, at naturaliekabinettet har sin nytte i, at man der kan betragte naturens orden, og den naturkyndige kan se nye ting; hvis det er en 'studeret Reisende', kan han få lyst til at anlægge en samling selv; hvis han er 'jorddyrker', kan han lære mere om det her, og er han 'en simpel Haandværksmand', vil han dog lære om naturen og skønne på den.⁴⁰

Naturhistoriens fortalere i det sene 1700-år var i al fald ikke i tvivl: omgangen med genstandene i naturaliesamlingen er dannende for folk, fordi den er en repræsentation af naturens orden – en repræsentation, der, som vi har set, krævede

35 Rostrup 1985, s. 207.

36 Jfr. te Heesen 2001.

37 Jfr. Spary 2000, s. 194 ff.

38 Rothe 1791.

39 Rothe 1791, s. XVII-XXIV

40 Dette sidste er hos de Bomare formuleret som 'give Agt paa og raadføre sig med Naturens Fremavle'. de Bomare, opslaget 'naturhistorie'.

en omfattende forarbejdning for at yde naturen ret.⁴¹ Valmont de Bomares ovenfor nævnte beskrivelse af, hvordan et naturaliekabinet bør se ud, optræder under opslaget 'Naturhistorie' i hans store leksikon over naturhistorien. de Bomare indskrænker opslaget til at handle om naturaliekabinetter, fordi han slet og ret opfatter disse som en 'forkortet Forestilling af den heele Natur'. Her vil betragteren finde 'stykkevis og efter Orden hvad den heele Verden frembyder ham i det Store og under Eet'. Hos de Bomare er naturaliesamlingen altså en koncentreret natur og den perfekte repræsentation af naturens verden – og det støttes af, hvad vi får fornemmelsen af fra Rothe og de omtalte, erindrede besøg. Naturaliesamlingen er således fra såvel videnskabeligt som æstetisk og moralsk perspektiv en kondenseret natur. Den er næsten mere egnet til at lære om naturen, oparbejde smagen og give en følsomhed over naturens skønhed, end naturen selv er det.

Forarbejdningen af naturalierne havde altså til formål at få dem til at indgå i en særlig, velordnet sammenhæng, som fik naturalierne til at repræsentere præcis det, de kom fra, nemlig naturen selv. Men det var en natur, der så ud på en ganske bestemt måde: nemlig som en velordnet struktur af arter, familier, klasser og naturriger, og derfor også både fordrede og formede et bestemt blik på naturen, fokuseret på artsbestemmelse. Forarbejdningen af naturgenstandene til naturalier skulle således gøre dem både mere ordentlige og mere natur end før. Man kan derfor sige, at naturobjekterne gør bevægelsen fra natur over naturalier til naturen igen. Men bevægelsen sker i kraft af en række samlingspraksisser, som ikke kun udspringer af naturens orden, men også af praktiske og andre hensyn: forbindelser, transport, holdbarhed, opbevaring, interaktioner, besøg, æstetiske og moralske vurderinger, som mere eller mindre (u)ordentlige praksisser, som former naturalier og samlinger.

Litteratur

- Bobé, Louis (udg) 1934: *August Hennings' Dagbog under hans Ophold i København 1802*. Gyldendal, København.
- de Bomare, J.C. Valmont 1767-1770: *Den almindelige Natur-Historie, i Form af et Dictionnaire. Oversat, forøget og forbedret af H. von Aphelen*. København.
- Bowker, Geoffrey og S. L. Star 1999: *Sorting Things Out. Classification and Its Consequences*. MIT Press, Cambridge, Mass.
- Brünnich, Morten Thrane 1782: *Dyrenes Historie, og Dyre Samlingen udi Universitetets Natur-Theater*. København.

41 At alle opfordres til at deltage i samlingen betyder dog ikke, at de kunne gøre det på samme måde: det er oplagt, at nogle tildeles en større autoritet i den vidensproduktion, samlingen er udtryk for, end andre, og i den forstand er der grænser for demokratiseringen, jfr. Mellemsgaard 2002.

- Brünnich, Morten Thrane 1805: *Les Progrès de l'histoire naturelle en Danemark & en Norvège*. København.
- Dansk biografisk leksikon 1887-1905 (red. af Jonas Collin), udgivet af C.F. Bricka. København.
- Dansk Biografisk Leksikon 1979-1984 (red. af Sv. E. Cedergreen Bech). Gyldendal, Kbh. http://www.denstoredanske.dk/Dansk_Biografisk_Leksikon.
- Feldbæk, Ole: *Den lange fred: 1700-1800*, Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie bd.9 (Olaf Olsen red.) 1990.
- Foucault, Michel 1994 (1966): *The Order of Things. An Archeology of the Human Sciences*. Routledge, London.
- Garboe, Axel 1959: *Geologiens historie i Danmark* bd. I. C.A. Reitzel, København.
- Grane, Leif og Kai Hørby (red) 1993: *Københavns Universitet 1479-1979*, bd. 2 *Almindelig historie 1788-1936*. København.
- Gosch, C.C.A. 1873: *Udsigt over Danmarks zoologiske Literatur*. 2. afd., 1. bd., København.
- te Heesen, Anke 2001: „Vom Naturgeschichtlichen Investor zum Statsdiener. Sammler und Sammlungen der Gesellschaft Naturforschender Freunde zu Berlin um 1800“. i te Heesen og E. Spary: *Sammeln als Wissen. Das Sammeln und seine wissenschaftsgeschichtliche Bedeutung*. Wallstein Verlag, Göttingen.
- Hauber, Ernst Chr. 1770: *Beschreibung von Kopenhagen und den Königlichen Landschlössern für Reisende*. København.
- Holck, Hans 1774: *Kjøbenhavns Beskrivelse efter dens nu værende Forfatning til 1774*. København.
- Holck, Hans 1777: *Fremmedes og Reysendes Haand-Lexicon i Kiøbenhavn, eller Anviisning for de i Kiøbenhavn Ankommende og derfra Bortreysende*. København.
- Jardine, Nicholas 2001: „Sammlung, Wissenschaft, Kulturgeschichte“. te Heesen, Anke og E.C. Spary (hrsg): *Sammeln als Wissen. Das Sammeln und seine wissenschaftsgeschichtliche Bedeutung*. Wallstein Verlag, Göttingen.
- Jardine, Nicholas og E. Spary 1996: „The Natures of Cultural History“. N. Jardine, J.A. Secord og E.C. Spary *Cultures of Natural History*. Cambridge U.P., Cambridge.
- Jakobsen, Tove B. 2010: „Arbejdet i Oldsagskommissions første år“. Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie 2007. Oldsagskommissionens tidlige år. Forudsætninger og internationale forbindelser. Nationalmuseet. <http://www.oldskriftselskabet.dk/pdf/2007/Binder3.pdf> (lokaliseret 7.7.2014)
- Mellemgaard, Signe 2002: „„Uanset Rang, Stand eller Kiøn“? Om Konstitueringen af folk og elite gennem naturhistorien i 1700-tallets sidste halvdel“. *Tidskrift for kulturforskning* 1, s. 5-21.

- Mellemgaard, Signe 2004: „Collection, Knowledge, Network. The Copenhagen Natural History Society (1789-1805) as a „Centre of Calculation““. *Ethnologia Scandinavica* nr 34.
- du Monceau, [Henri Louis] Duhammel 1760: *Underretning om, hvorledes Træer, perennerende Urter, Frøe, og adskillige andre Naturalier, bedst kand forsendes til Søes*, København.
- Müller-Wille, Staffan 2001: „Carl von Linnés Herbarschrank. Zur epistemischen funktion eines Sammlungsmöbels“. In: Heesen, Anke og E.C. Spary (hrsg): *Sammeln als Wissen*. Wallstein Verlag, Göttingen.
- Rasch, Aage 1964: *Niels Ryberg*. Skrifter udgivet af Jysk Selskab for Historie, Sprog og Litteratur 12, Universitetsforlaget i Aarhus.
- Rostrup, Haavard 1985: *Miranda i Danmark – Francisco de Mirandas danske rejsedagbog 1787-1788*, Rhodos, København.
- Rothe, Tyge 1791: *Naturen betragtet efter Bonnets Maade*. København.
- Schepeleern, H. D 1983: „Danske konkyliensamlere fra Ole Worm til Christian den Ottende“. Vibeke Woldbye og Bettina von Meyenburg (red): *Konkylien og mennesket. Udstilling i Kunstindustrimuseet*. Kunstindustrimuseet, København.
- Spary, Emma C. 2000: *Utopia's Garden. French Natural History from Old Regime to Revolution*. University of Chicago Press.
- Spärck, Ragnar 1945: *Zoologisk Museum i København gennem tre Aarhundreder*. København, B. Lunos Bogtrykkeri.
- Veyviser for Kiøbenhavn 1771*.

Utrykt materiale:

- Zoologisk Museums Arkiv, København: Naturhistorie-Selskabets deliberationsprotokol 1792-1803.
- Landsarkivet for Sjælland: Hof- og Stadsrettens Skiftekommission: Skiftedokumenter 3/25 (1800).
- Det kongelige Bibliotek, Håndskriftssamlingen: Niels Rybergs breve til Christian Martfelt 1763-1786, Ny kongelige samling 1353 2°.

English Summary

Natural history collections – small or large – became common in the course of the 18th century. This article takes as its point of departure a handful of collectors and collections being formed in Copenhagen in the last decades of the 18th century in order to explore the construction of nature inherent in both the collections and the numerous practices that brought them about, implying gathering, procurement, shipping, preservation, sorting, displaying, observations, conver-

sations and sensitivities. In the article I argue that the collections transformed nature into natural history objects, but also back again, given that the collections were seen to represent nature itself. A particular image of nature emerged, but the manifold practices of collecting did not just reflect a particular view of and knowledge about nature, but also shaped what was displayed and thus what nature even was to the collectors.